

### ŠALOM AŠ — SPORNA TEMA

Vijugav je put od prvih misli i ostvarenja oblika do najsuptilnijih realizacija ljudske svijesti. Od ljudi pera u modernoj jevrejskoj literaturi, nijedna ličnost i djelo nije tako sporno, kao djelo velikog, a mnogi su ga smatrali i najvećeg pjesnika i romansijera Šaloma Aša. Ko je imao prilike, da ga sretne osamljena na ulicama Jerusalima, kad je prije nekoliko godina u njemu sazrijevala velika odluka, taj nikada neće zaboraviti tu grandioznu pojavu iako već pognutu. Bila je to tek naznačena savijena linija, kao na luku, s kojeg treba da poleti još mnogo strijela. Guste obrve, u dubinama osjenjenih očiju kao da je živjela neka svijest, koja je upravljala pogledima kao ticalima da takne i upozna sve oko sebe. Tu je svijetlilo to zrenje gonetajući i prozirući misterij pred sobom, modelirajući ga onda cijeli život. Otvarali su se novi horizonti, njegova se misao zaletjela u simbole i apstrakcije. Je li se jednog trenutka izgubio u maglenom kaosu?\*

Iako je već prošlo više od pet godina otkako je Šalom Aš umro u Londonu, kamo se bio uputio iz Bat Jama, gradića kraj Tel Aviva, gdje je u prostranom cvjetnjaku sagradio vilu, u kojoj je želio da proživi starost, još se uvijek nisu smirili talasi prezira i srdžbe koji su zapljuskivali njegovu ličnost i njegovo djelo. Onom istom pažnjom, kojom je on nastojao da upozna ritam na cvjetnim žbunovima na raslinama i stabljikama oko svoje vile, u kojoj je htio da obračuna sa sobom i sa svijetom, tako nekoliko njegovih prijatelja, a još više neprijatelja nastoje da odgonetaju neprozirne tajne, koje su legle na njegov duh i na njegovo djelo. Kulminira pitanje u onom kompleksu, koji se pojavio pred više od dva decenija: da li njegova Kristova trilogija („Čovjek iz Nazareta”, „Marija” i „Apostol”) predstavlja izdaju jevrejstva ili se radi o djelu, kojeg svijet nije razumio a koje nije imalo nikakovu čudesnu, zlonamjernu tendencu.

---

\* Je li gonjen mutnom željom tražio tu u nedozvoljenim i nedostiživim sferama riješenje jevrejske problematike?

Bilo je to 1938, jedva dvije godine nakon što je posjetio tadašnju Palestinu i pod utiskom gigantske borbe prvih pionira i osnivača uzornog kibuca „Ein Harod” objavio u klasičnom šarenilu grandioznu poemu „Pjesma doline”, kad se proslavljeni i obožavani majstor jevrejske proze, kandidat za Nobelovu nagradu, sa najvišeg vrha srozao u najdublji ponor. Te godine pojavila se njegova knjiga „Čovjek iz Nazareta” i to u engleskom prevodu prije nego original na jidišu, kao prvi svezak najavljene Kristove trilogije. Izbila je bura negodovanja u cijelom jevrejskom svijetu, koja se pretvorila u orkanski frontalni napad na čuvenog književnika, komu je tada bilo 58 godina. Zatvorivši mu sva vrata jevrejske štampe, na njega je leglo nijemo prokletstvo cjelokupne jevrejske javnosti. Nije razlog ležao u tome, što je obradio Kristov motiv. O Kristu i njegovim učenicima pisalo je do tada mnogo Jevreja, nekoji u najobjektivnijoj formi kao na primjer slavni književni historičar i kritičar Dr Klauzner, profesor na univerzitetu u Jerusalimu.

Knjizi „Čovjek iz Nazareta” međutim nedostajala je ta objektivnost. Prosječan čitalac nije naučio da čita među recima. Bilo je neshvatljivo, da je onaj, koji je sa toliko topline i srca ovjekovječio siluetu jevrejske provincije opisavši čarobni splet borbe i bijede, prešao odjednom u daleku panoramu neprijateljskog logora. Ko da je počeo da gura u blato mučenike, koje je ranije opisao i da hvali krvoloke tipa kozačkog hetmana Hmielnickog, koji je mučio i gazio one i ono, što je Aš ranije opisao u svojoj najpotresnijoj drami „Posvećeno ime”. Realnost bila je pretvorena u san i maglu.

Tražila su se objašnjenja, dok njujorska jidiš-štampanje nije donijela senzaciju: Šalom Aš prešao je u misijonare sa željom da u takove svrhe iskoristi svoju ogromnu popularnost. Ta se sumnja podržavala tim lakše, što više Aš nije imao pristupa ni do jedne redakcije i što mu nije bila dana mogućnost, da se na bilo kakav način opravda.

Pojavili su se i drugi elementi, koji su intenzivirali plamen mržnje. Anglosaksonska štampa obasula je Kristov roman beskrajnom hvalom proglašivši njegovog autora najvećim Jevrejem novog doba. I Aš je sam dalje sipao ulje u vatru, koja je tinjala ispod njegove lomače. Nakon godinu dana pojavio se drugi dio trilogije „Marija”, pisan u istom duhu neobičnog kulta. Dok su prva dva dijela izašla na engleskom, a nakon toga i na jidiš, treći i posljednji dio trilogije „Apostol” izašao je samo na engleskom, bez paralele na jidiš, iako je Aš sve samo pisao na jidiš. Bilo je to 1940. Ono, što nije uspjelo njegovim neprijateljima i kritičarima uspjelo je njemu samom. Tvorac grandiozne trilogije „Tri grada” (Petrograd — Varšava — Moskva), onog monumentalnog spomenika jevrejskog života u istočnim oblastima na početku dvadesetog stoljeća, kompaktnog i nerazorivog, uništio je svoju slavu i svoj prestiž drugom svojom trilogijom, u kojoj se gube staze i putevi.

Izbio je drugi svjetski rat, koji je u sebi krio najveću jevrejsku katastrofu. Nakon rata Aš je ponovno uzeo pero u ruku iako je bio izoliran. Pojavilo se nekoliko djela: „East River”, „Gorući trn” i „Mojsija”. Cjelokupna jevrejska štampa donosila je za njega još uvijek samo jedan epiteton: „misijonar”. To je dostajalo da se ponovno ne uzdigne i da se bar na umjetni način otkriju ponovno tendence misionara. Tamne mrlje zakrivale su fascinirajuće plam-sanje produbljene i misteriozne svijesti.

Došla je starost, prešla se granica onog što se smatra nedokučivim. A pojavila se i jeka, neki daleki, prigušeni glas iz sfera djetinjstva i daleke prošlosti. Bi li se mogao još da uspostavi most između pjesnika, koji je napisao prvu trilogiju i onog, koji je napisao drugu? Ako ne most, makar brvno!

Atmosfera New Yorka postala je za njega nepodnosivom. Stvorio je odluku da se preseli u Izrael, u mali gradić Bat Jam u kome je bio načelnik njegov prijatelj iz djetinjstva, koji je teškom mukom „preparirao” članove svoje općine da prihvate za člana Saloma Aša.

Početak 1955. stigao je sedamdesetpetogodišnji bard jevrejske riječi i pjesme sa svojom ženom Matildom, koja mu je pedeset godina bila sekretarica i pomoćnica u životu i javnom radu, u pitoreskni gradić uz žarku obalu Sredozemnog mora.

Magijsko zrcalo velikog duha kao neka sabirna leća prikupila je sva iskustva, sva mišljenja i sve sanje. Iz protuslovlja nedomišljene imaginarnosti i neposredne izvjesnosti nastale su nove misli i oblici. Njegova nova okolina počela je tog starog gospodina, koji je dugo godina vodio nesređeni život, da poštuje i cijeni. U dubinama njegovih očiju ponovno je počela da plamti iskra intuicije i na licu mislioca i fantasta, što ga je modelirao duh i intelekt kroz cijeli jedan život ponovno se javio osmjeh.

Poznati literat i esejista Jichak Paner bio je gotovo dnevni gost u vili čuvenog, starog pjesnika. Od njega se doznalo sada mnogo toga, što se pod imenom „Aš” ne može da nađe ni u jednoj enciklopediji. Paner je u prvom redu objasnio, kako je Aš sa dvadesetdeset godina ušao među najslavnija imena tadašnjeg doba. 1904. objavljena je njegova prva majstorska priča „Gradić”. Najveći tadanji jevrejski pjesnik J. L. Perc prorekao je visokom, vitkom mladiću iz Kutne veliku budućnost. Kad mu je Aš međutim nakon tri godine donio svoju prvu dramu „Bog osvete”, Olimpijac mu je dao kratki savjet: „Bacite je u vatru!” Aš međutim nije bacio rukopis u vatru nego se uputio u Berlin. Tu je potražio velikog glumca i trageda Rudolfa Schildkrauta, kojega do onda nije pozna-

vao a ni vidio. Na jedva razumljivi način rekao mu je na njemački, da je napisao na jidiš dramu, u kojoj bi trebao on da odigra glavnu ulogu. Glumac se sažalno nasmijao, ispričavši se da nema vremena. Bio je sretan, kad je čudni posjetioc za sobom zalupio vrata. Aš je u telefonskoj knjizi potražio adresu tadašnjeg najvećeg redatelja Maksa Reinhardta. Bez najave upao mu je u kuću. Aš mu je pročitao neke dijelove drame. Reinhardt je osjetio novi jezik, novi glas, koji se tu dizao iz snažnih, sapetih grudi. Pozvao je Schildkrauta sebi izjavivši mu, da će se narednog mjeseca davati u njemačkom prevodu „Bog osvete” i da će on tumačiti glavnu ulogu Jankela Šapčevića. „Bog osvete” osvojio je njemačke pozornice, prešao u Francusku, Englesku, i ostale zemlje, sve pred izvedbom na jidiš u Varšavi.

Aš je Paneru opisao i svoj susret sa Gerhardom Hauptmanom, što ga je imao u Ženevi 1933. Hauptman, iako mnogo stariji bio mu je dobar prijatelj i veliki poštovaoc. Bilo je to u vrijeme, kad je Hitler preuzeo vlast u Njemačkoj. Hauptman, kome je tada bilo 71 godina nije znao šta da radi: da li da se vrati u domovinu podjarmljenu od tirana ili da ostane u eksilu. Istresao je svoje srce Ašu, napomenuvši, da mu je porodica u Njemačkoj i da misli da je prestar da negdje započne s nova. „Ako mislite da ste toliko jaki, da ćete i u domovini ostati jaki, pođite kući”, savjetovao mu je Aš. Hauptman je poslušao taj savjet, ali je precijenio svoju jakost.

Paner je ispričao i epizodu koju je doživio pred smrt sa Ašom. Kibuc „Ein Harod” priredio je slavu u čast pjesnika i autora epopeje „Pjesma doline”, koju je Aš prije tridesetak godina posvetio pionirima kibuca. Tom prilikom Aš je upravniku kibuca predao pocijepani, neuvezani primjerak te knjige, napomenuvši, da se u tom slučaju ne radi o običnoj knjizi nego o svetom molitveniku. Nakon svršetka rata predao mu ju je jedan preživjeli zatočenik logora Terezin. U popratnom pismu saopćeno mu je, da je „Pjesma doline” na neobjašnjiv način stigla u logor i da je to bila jedina jevrejska knjiga, koju su svake večeri čitali kradomice u jednoj baraki stotine kandidata smrti. Nju je poškopilo hiljade nevinih suza.

Po želji Aša vila sa uređajem prešla je u posjed grada i pretvorena je u muzej. Njegova žena umrla je prije nekoliko mjeseci. Posljednja želja Aša bila je, da ga se sahrani u Bat Jamu.